

ФОНЕТИКА

Ірина Петруша

ПЕРЦЕПТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ІНТЕРФЕРОВАНОГО АНГЛІЙСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ОПИСУ

Процеси сприйняття та розуміння є невід'ємною складовою будь-якої сфери людської діяльності, оскільки забезпечують науку знаннями про людину, її взаємозв'язок із дійсністю, перетворення інформації про неї в образи та коди, необхідні для передачі та обміну цієї інформації тощо. Саме тому процеси сприйняття та розуміння інформації привертають увагу науковців.

Важлива роль сприйняттю та розумінню відводиться і при дослідженні співвідношення мови та розумово-мисленневих процесів. Можна виділити три основні напрямки такого дослідження: вивчення фізичних та фізіологічних механізмів, яке дає змогу глибше та краще зрозуміти вищі функції людського мозку; з'ясування корисних ознак акустичної картини, щоб моделювати людське сприйняття у технічних розпізнавальних / декодувальних системах; аналіз сприйняття мовних одиниць, які представляють певну фонологічну систему, з метою ґрунтовного опису характеристики фонетичного слуху [2].

Вивчення будь-якої іноземної мови неможливе без відповідного сприйняття та подальшого відтворення природних, властивих їй моделей. На процес сприйняття та розуміння іноземної мови впливає багато мовних та позамовних чинників. Так, зокрема, до позамовних факторів належать: *проксемічний* (той, що стосується взаємодії людина — навколишній світ, дистанцій чи відмінного культурного використання простору), *кінесичний* (той, що описує роль жестів, виразів та поз), *соціо-психологічні*, *ситуативні* та інші. Не можемо не згадати й етнічних та культурних аспектів сприйняття та розуміння. Представники іноземних культур послуговуються власними культурними категоріями та сприймають дійсність через їх фільтри. Така інтерпретація за межами їхньої країни зазвичай виглядає малозрозумілою. Саме тому використання часу, простору, одягу, жестів тощо, тобто усього, що супроводжує вербальне спілкування, має неабияке значення та повинне бути врахованим у дослідженнях, пов'язаних із процесами розуміння та сприйняття. Втім основна роль у сприйнятті та розумінні повідомлення належить мові — найважливішому компоненту культури.

Отже, взаємозв'язок між лінгвальними та екстралінгвальними актами мовців, зв'язок мовлення та комунікативної ситуації, що веде до функціональної та стилістичної модифікації мовлення, соціально зумовлений вибір варіантів, моделей тощо вважається релевантним та впливає на процес сприйняття та розуміння мовлення [1].

Серед інших чинників, важливих у сприйнятті та розумінні іншомовного мовлення, варто назвати мовленнєву інтерференцію, яка проявляється на усіх мовних рівнях. Ступінь інтенсивності інтерференції залежить насамперед від рівня володіння іноземною мовою й оцінюється згідно з проявом її якісних та кількісних ознак [3].

З метою визначення особливостей сприйняття інтерферованого англійського мовлення українськомовних білінгвів нами було проведене експериментально-фонетичне дослідження, при здійсненні якого встановлювалися спільні та відмінні перцептивні ознаки реалізованого інтерферованого мовлення. Програма дослідження реалізувалася у декілька етапів, а саме: вибір дикторів та запис експериментального матеріалу, аудитивний аналіз експериментального матеріалу носіями мови та фонетистами, мовна інтерпретація та узагальнення отриманих результатів. Групу дикторів склали студенти різних курсів факультету іноземних мов

Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, а також магістри, аспіранти та викладачі англійської мови цього ж університету. Диктори мали достатньо часу для того, щоб перед записом ознайомитися з експериментальним матеріалом. Запис проводився у студійних умовах.

Експериментальний матеріал включав письмові та усні фрагменти англійських художніх описів, відібрані з лінгфонних курсів, з сучасної англійської прози, озвученої професійними акторами — носіями мови — та записаної у студійних умовах. Зазначені озвучені описи складали контрольну групу прикладів, з якими потім порівнювалися реалізації україномовних білінгвів. Експериментальний матеріал охоплював описи різних типів та неоднакової структурної складності.

Аудитивний аналіз здійснювався двома групами інформантів. Першу з них складали носії мови — волонтери Корпусу Миру США в Україні, що мали досвід викладання українцям англійської мови як іноземної. До другої групи належали професійні фонетисти, ознайомлені з вимогами до аудитивного аналізу та експериментально-фонетичного дослідження в цілому. Носіям мови з першої групи були роздані спеціально розроблені анкети з питаннями, що відповідали меті та завданням експериментального дослідження. Перша анкета містила 10 запитань, які вимагали відповідей описового характеру. Вони стосувалися досвіду спілкування носіїв мови з українськими білінгвами та слугували спробою отримати опис загальних труднощів у сприйнятті інтерферованого англійського мовлення, продукovanого українцями з різними рівнями знання англійської мови. Друга анкета була складена на основі тесту множинного вибору і стосувалася аналізу інтерферованих фрагментів англійського художнього опису. У процесі аналізу інформанти реєстрували релевантні чи значущі, на їхню думку, фонетичні ознаки експериментального матеріалу. Час прослуховування інтерферованого мовного матеріалу не обмежувався.

Аналіз відповідей на запитання першої анкети засвідчив, що всі носії мови презентують неприродне звучання та іншомовний акцент англійського мовлення українцями. При цьому рівень розуміння та сприйняття інтерферованого мовлення прямо пропорційно залежить від рівня володіння білінгвами іноземною (у нашому випадку — англійською) мовою. Всі інформанти (носії мови) засвідчили, що їм був необхідний час для того, щоб звикнути до українського акценту та розуміти продукovanе українцями англійське мовлення. Проте усі інформанти погодилися, що після перепитування, уточнення та повторного прослуховування інтерфероване мовлення було цілком або ж частково зрозумілим.

Інформанти зауважують, що приблизно 10-30% інформації залишається незрозумілою за першим разом, якщо мовлення продукується українцями з початковим рівнем знань англійської мови, 0-10% (іноді 10-30%) — при прослуховуванні матеріалу, реалізованого українцями з середнім та вищим рівнями володіння мови. Усі носії мови вказують на наявність фонетичних, лексичних і граматичних помилок в англійському мовленні українців. Оцінка значущості згаданих помилок того чи іншого мовного рівня у сприйнятті інтерферованого мовлення варіює у відповідях носіїв мови. Так, 40% опитаних вважають, що усі вказані помилки ускладнюють процеси сприйняття та розуміння, 55% носіїв мови зазначають, що фонетичні помилки є найсуттєвішими у сприйнятті мовлення, реалізованого українськими білінгвами, і лише 5% опитаних назвали ключовими проблемами у сприйнятті та розумінні змісту неправильне вживання лексики та фонетичне оформлення висловленого. Як бачимо, лише один компонент не піддається сумніву як релевантний у процесах сприйняття та розуміння, оскільки усі опитані носії мови визначають фонетичні помилки як значущі.

Відхилення у мовленні на фонетичному рівні можна поділити на помилки сегментного та надсегментного рівнів. Перші стосуються проблеми реалізації звуків та словесних наголосів, інші — просодичні помилки та порушення ритму. Аналіз отриманих відповідей свідчить, що в англійському мовленні українських білінгвів спостерігаються помилки обох зазначених рівнів. Серед найтипівіших помилок, які допускають мовці із початковим та середнім рівнями володіння мови, називаються проблеми зі звуками /w, ð, θ, æ, ə:/. Деякі носії мови зазначають, що звук /t/, продукований українцями, часто звучить надто жорстко. Проте майже усі опитані твердять, що відхилення у вимові звуків рідко призводили до серйозних ускладнень у сприйнятті та розумінні, оскільки контекст висловлюваного дозволяв встановити, що малося на увазі.

Більшість носіїв мови наголошувала, що українські білінгви не дотримуються особливостей акцентної структури слів, утім зауважуючи, що наявність та кількість таких помилок залежить від рівня володіння іноземною мовою. Так, наприклад, у багатьох анкетах знаходимо свідчення про те, що українським білінгвам із початковим рівнем володіння англійською мовою властива тенденція збільшувати кількість складів у словах, що закінчуються на *-ed* (*wash-washed; cook-cooked* etc.), згадувалося слово *clothes*, у якому закінчення *-es* в англійському мовленні українців часто звучить як /ɪz/. Особливу увагу носіїв мови привертала помилки, характерні для вимови багатоскладових слів та лексем, де зміна наголосу впливає на граматичне значення слова (наприклад *present — pre'sent*).

Суттєвими для розуміння та сприйняття англійського мовлення українських білінгвів носії мови називали помилки надсегментного рівня. Опитані зазначають, що мовлення українців із початковим, середнім та у багатьох випадках вищим рівнем володіння мовою, характеризується неприродною іншомовною інтонацією. Серед наведених прикладів — помилки у ритмі, мелодії висловлюваного, зокрема в оформленні речень різних комунікативних типів. Усі носії мови погоджуються, що найбільше проблем, пов'язаних із розумінням та сприйняттям англійського мовлення українців (аж до можливого розриву комунікації) породжує комплекс відхилень сегментного та надсегментного рівнів.

Друга анкета мала на меті встановити перцептивні особливості англійських художніх описів, озвучених українцями. Носії мови оцінювали природність звучання аналізованого матеріалу, ступінь зрозумілості повідомленого, характер впливу української мови при реалізації відібраних англійських художніх описів, міру невідповідності нормам реалізованого експериментального матеріалу, визначали помилки у вимові. Результати обробки отриманих відповідей показують, що 70 % опитаних вважають запропоновані для прослуховування описи цілком зрозумілими і лише 30 % — не завжди зрозумілими, хоча 85 % інформантів описують звучання описів як прийнятне, а 15 % — як неприродне. Усі опитані вказали на очевидний вплив української мови у групі дикторів із початковим і середнім рівнем володіння англійської мови та незначний — у групі з вищим рівнем. На думку інформантів, деякі типи описів не були реалізовані відповідно до властивих їм інтонаційних моделей. У вимові окремих звуків та словесних наголосів мали місце численні помилки. Ритм характеризувався як відносно адекватний. У цілому рівень невідповідності нормам озвученого українцями англійського експериментального матеріалу оцінювався як низький чи середній. Значно менша кількість відхилень у начитаних українцями англійських описах пояснюється багатьма причинами, серед них — вибір способу реалізації експериментального матеріалу. Як відомо, читання відрізняється від інших видів мовлення ступенем спонтанності та визначається лінгвістами як квазі-спонтанне мовлення. При читанні диктор зосереджує всю увагу на фонетичному аспекті матеріалу, що у нашому випадку дозволяє абстрагуватися від проявів інтерференції на інших мовних рівнях.

Наступним етапом був аналіз інтерферованих реалізацій англійського опису фонетистами, результати якого фіксувалися у спеціальних протоколах. Експериментальний матеріал оцінювався у термінах правильності реалізації звуків, просодичних компонентів та ритму. Результати свідчать, що практично всі диктори припускалися окремих помилок у реалізації звуків та інтонаційних моделей. Як відомо, відхилення у вимові звуків класифікуються як функціонально релевантні, якщо диференціація функціональних ознак призводить до зміни семантичного значення слова, та нерелевантні. Варто зазначити, що, завдяки контексту, більшість помилок сегментного рівня рідко спричинює розрив процесу комунікації. Проте помилки сегментного рівня, за свідченнями як носіїв мови, так і фонетистів, є однією з причин іншомовного акценту. Неправильна вимова голосних звуків призводять до порушення природного ритму, і такі помилки при їх великій кількості можуть стати значущими у процесі розуміння та сприйняття, а відтак — не повинні бути проігнорованими. Фонетисти зазначають, що найтиповішими помилками при реалізації художніх описів була неправильна протяжна артикуляція дифтонгів, субституція коротких голосних у ненаголошених складах, штучна назалізація, відхилення у реалізації окремих дистинктивних ознак тощо. Особливу увагу фонетистів привертала повна / часткова відсутність чи необґрунтована присутність характерних фонетичних процесів у реалізації англійського мовлення українців (аспірації, акомодатії, кількісної та якісної редукції, позиційної довготи голосних і т.д.). Фонетисти зауважують, що у

деяких реалізаціях спостерігається спотворена картина англійського ритмічного балансу наголошених та ненаголошених (проклітиків та енклітиків) складів, що створює ефект неприродності, часто призводить до зміни емоційного забарвлення висловлюваного, монотонності звучання. Вказують фонетисти і на мелодійну неадекватність реалізацій англійського художнього опису, озвучених українськими мовцями. Так, у інтерферованих реалізаціях високий передтакт оригіналу замінювався низьким або висхідним, найчастіше вживана ступінчаста шкала — ковзною чи будь-якою іншою, нетиповою для англійського мовлення. Простежуються помилки у підсистемі ядерного тону, зокрема у діапазоні, в конфігурації та швидкості зміни. Спостерігається не завжди правильне виділення семантичного ядра, відхилення у темпоральних характеристиках, локалізації наголошених складів, що призводить до порушення тема-рематичних зв'язків, помилок у актуальному членуванні тощо.

Отже, аналіз перцептивних ознак англійських художніх описів, озвучених українськими білінгвами, свідчить, що і носії мови, і фонетисти визначають досліджуваний експериментальний матеріал як інтерферований, виявляючи у ньому типові помилки сегментного та надсегментного рівнів, релевантні для порушення процесів сприйняття та розуміння.

Література

1. Ганиев Ж.В. Социофонетика и фоностилистика / К методике эксперимента // Социально-лингвистические исследования. — М., 1976. — 232 с.
2. Джапаридзе З.Н. Перцептивная фонетика / Основные вопросы/. — Тбилиси, 1985. — 117 с.
3. Петруша І.Д. Проблема оцінки ступеня інтенсивності двомовної фонетичної інтерференції // „Наукові записки” Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. — Серія: Мовознавство. — № 1. — 2000. — С. 60-64.

Iryna Petrusa. Perceptive Characteristics of the Interfered English Artistic Description. The article deals with the major perceptive segmental and supersegmental features of English speech realized by Ukrainian bilinguals in general, and the English artistic description in particular.

Світлана Хархан

АНТИЧНІ ДОСЛІДНИКИ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА ПРО РИТМ

В опрацюванні античної спадщини сучасна наука уже досягла значних успіхів, однак деякі питання постають перед сучасними дослідниками новими гранями. Крім того, з розвитком сучасного мовознавства та літературознавства формуються нові аспекти зв'язку з античністю.

При дослідженні ритміки прози природним є звернення до витоків учення про прозовий ритм, яке сягає античності, але не втратило актуальності до нашого часу, і є основою сучасної теорії красномовства. Разом з тим у жодного з античних дослідників ми не знаходимо вчення про ритм прози, викладеного в систематизованому вигляді. На це звернув увагу ще Цицерон: „Так і найдавніші письменники, залишивши багато настанов з риторики, зовсім мовчать про ритм — тому що завжди пізнається насамперед те, що легше і більше потрібне” [4, с. 55, 186]. Крім того, античні теоретики ораторського мистецтва акцентували увагу на поетичному ритмі і лише фрагментарно торкалися проблеми ритму в прозі.

У сучасних дослідників античної ораторської теорії ми також не знаходимо докладного аналізу поглядів античних авторів щодо ритму прози. У своїй фундаментальній праці “Античная риторика как система” М.Л. Гаспаров дає аналіз періодичної мови, посилаючись на Арістотеля, і наводячи приклади з творів Платона, Геродота, Цицерона. Коли ж дослідник говорить власне про ритм, то посилається лише на ораторську теорію Цицерона та Квінтіліана. Подаючи зразки риторичних фігур, що сприяють ритмізації прози, вчений наводить приклади як з античної літератури, переважно римської, так і з російської. Крім того, приклади деяких фігур належать тільки до поетичної мови [6, с. 53-54].